

نرخ سود شناور، اندیشه‌ای نو، در بانکداری اسلامی*

جناب آقای دکتر سیدحسین مهدوی نجم آبادی

عضو هیات علمی موسسه عالی بانکداری ایران

مقدمه

بانکداری اسلامی، تحولی نو در بانکداری در جهان است. هر چند ظرف چهاردهه گذشته، یعنی در مدت کوتاهی که از عمر آن می‌گذرد، پیشرفت‌های نسبتاً زیادی در زمینه عملیات این شیوه بانکداری حاصل آمده است، لکن، پیشرفت‌های مذکور، در مقایسه با پیشرفت‌های بانکداری متداول در جهان، در همین مدت، بسیار اندک به نظر می‌رسد. تحت این شرایط، طبعاً هر کوششی در جهت نوآوری و خلاقیت سازنده در این خصوص می‌تواند، مآلاً عاملی ارزشمند در جهت توسعه و تکامل آن به شمار آید. علاوه بر این واقعیت‌های علمی، باید اضافه کرد که جهان پویای امروز همواره در حال پیشرفت و تکامل است. زیرا، هر لحظه اندیشه‌ای نو، دانش بشر را به جایگاه رفیع دیگری می‌رساند که با جایگاه قبلی آن فاصله‌ای بس طولانی و ژرف ایجاد می‌کند. بدین ترتیب، قطعاً تداوم پیدایی اندیشه‌های نو کلید و رمز تکامل و تعالی دانش بشر است و بدیهی است که همه علوم برای پیمودن راه تکامل و تعالی ناگزیر نیاز به نوآوری و خلاقیت دارند تا بتوانند از نشیب ایستائی به فراز پویائی ارتقا حاصل نمایند. بانکداری اسلامی که خود پدیده‌ای نوپاست مسلماً از این قاعده مستثنی نبوده و نیاز مبرم به پویائی بیشتر و تفکرات تازه‌تر دارد تا همپا با دیگر علوم بتواند به قله رفیع دانش صعود نماید. اندیشه به کارگیری نرخ سود شناور در بانکداری اسلامی از مدت‌ها قبل ذهن اندیشمندان این دانش رابه خود مشغول داشته است. ** قطعاً یافتن راه حل مناسب برای به کارگیری این اندیشه

---

* تقدیم به بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، بنیانگذار و مروج فرهنگ بانکداری اسلامی نوین در جهان.
** نظراتی که در این مقاله ارائه شده است، نتیجه تحقیقات شخصی نویسنده بوده و نظرات رسمی بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران و ناظران قهقی شخص خاصی را منعکس نمی‌کند.

دربانکداری اسلامی، تحولی تازه و درخور تحسین برای تکامل بانکداری اسلامی به وجود خواهد آورد که مسلماً اثر استفاده از آن کمتر از پیدایی خود بانکداری اسلامی نخواهد بود.^۵

در جهت کمک به تحقق این اندیشه، در این مقاله اهتمام لازم به کار خواهد رفت تا ضمن معرفی و تشریح نرخ سود شناور، تاثیر آن در برطرف کردن نارسائیها و حل مشکلات بانکداری اسلامی بررسی و مورد تحلیل قرار گیرد.^۶

اول - شناسائی مشکلات و نارسائیها و تحلیل تبعات آن

در بانکداری متداول در جهان، نرخ بهره شناور یکی از ابزارهای کارآمد و عمده‌ای است که از دیرزمان تاکنون در نظام بانکی غیراسلامی به کار گرفته می‌شود. براین اساس نرخ بهره اعتبارات اعطایی و همچنین تاحدودی نرخ بهره سپرده‌ها، حسب تفاهم بین بانک و مشتری شناور انتخاب می‌گردد. با این شیوه عمل، هم مشتری، هم بانک و هم سپرده‌گذار هر یک به نوعی منتفع می‌گردند. در همین زمینه یادآور می‌شود که هرچند فکر به کارگیری نرخ سود شناور همواره ذهن اندیشمندان دانش بانکداری اسلامی را به خود معطوف داشته است، لکن، عملاً تحقیقات انجام شده به نتیجه نرسیده است. زیرا، حسب طبیعت عملیات، سود در بانکداری اسلامی از فرایند به کارگیری منابع مالی در شکل مالکانه در فعالیت‌های اقتصادی، تجاری، تولیدی و خدماتی حاصل می‌شود. به همین جهت، کاربرد نرخ سود شناور، در این قبیل عملیات کاری مشکل به نظر می‌رسد. مع الوصف، باید اذعان داشت که ابزار نرخ شناور، به شرحی که متعاقباً تشریح خواهد شد، به قدری با اهمیت است که علی‌رغم همه مشکلاتی که بر سر راه ایجاد و به کارگیری آن در بانکداری اسلامی وجود دارد، نبود آن مشکلات و نارسائیهای بیشتری را برای بانکداری اسلامی ایجاد خواهد کرد. این مشکلات و نارسائیها بقدری حساس و سنگین بنظر می‌رسد که نه تنها در سودآوری آینده بانکهای اسلامی اثرات بسیار منفی برجای می‌گذارد بلکه نتیجه این اثرات منفی تاثیر منفی زیادتری بر روی سود سپرده‌ها گذاشته و پرداخت سود به آنها را در وضع نامطلوبی قرار می‌دهد. در عین حال، نبود نرخ سود شناور معضلات دیگری نیز برای بانک اسلامی بوجود می‌آورد بنحوی که مدیریت بانک با مشکلات مواجه شده و کارائی آن نیز تحت تاثیر قرار می‌گیرد. بدیهی است، تحت این شرایط اتخاذ اعمال سیاست پولی نیز بانارسائی بسیار مواجه شده و اثرات اعمال این سیاست را در حد بسیار چشم‌گیری کاهش می‌دهد. برای تشریح بیشتر موضوع، مشکلات و نارسائیهای ناشی از نبود نرخ سود شناور، به شرح ذیل تبیین و مورد بررسی قرار می‌گیرد:

۱- نارسائی سودآوری بانکها

نظربه اینکه بخش عمده‌ای از منابع تسهیلات اعتباری بانکها با درآمد ثابت برای مدت

طولانی در طرحهای سرمایه گذاری، امر مسکن و دیگر امور به کار گرفته می شود، لذا، بانکها ناگزیر در همین مدت طولانی باید درآمد ثابت این قبیل تسهیلات را بدون اینکه بتوانند هیچ تغییری در آن بدهند در درآمدهای سالانه خود منظور دارند. طبعاً این نارسائی بدون اینکه مدیریت بانکها در پیدایی آن نقش و دخالت داشته و یا بتوانند در حذف آن اقدامی بنمایند، برای مدت زیادی ادامه خواهد داشت. البته به کارگیری نرخ سود شناور می تواند در برطرف کردن این نارسائی سهم بسیار زیادی داشته باشد.

در هر صورت برای بیشتر روشن شدن مطلب ضرورت دارد نتیجه تجربیات بانکهای اسلامی ظرف مدت ایجاد بانکداری اسلامی تاکنون را مورد بحث و تحلیل قرار داد. نگاهی گذرا به ارقام ترازنامه بانکهای اسلامی در ایران، ترکیب مصارف یا انواع تسهیلات اعطائی و همچنین ترکیب منابع یا سپرده های آنها را در پایان سال ۱۳۷۶ به شرح ذیل مشخص می دارد:

ترکیب منابع و مصارف بانکهای اسلامی در ایران در پایان سال ۱۳۷۶

منابع	مصارف
۵۵/۵ ترکیب منابع قرض الحسنه ها	۲۸ ترکیب تسهیلات مالکیتی
۴۴/۵ سپرده های (درصد) سرمایه گذاری	۷۲ اعطائی (درصد) استقراضی
x سایر منابع	xx سایر مصارف
xxx جمع	xxx جمع

وضعیت نسبی عملکرد چهارده ساله بانکداری اسلامی در ایران در زمینه مصرف منابع و همچنین تجهیز منابع در ارقام بالا منعکس می باشد. به طوریکه ارقام مذکور نشان می دهد، بخش عمده ای از منابع مالی بانکها در فعالیت های اصلی آنها به شکل تسهیلات استقراضی درگیر شده است. همانطور که قبلاً در این زمینه مشروحاً بحث شد، این ارقام، اعم از اصل و سود آن برای طول مدت وصول آنها، اعم از اینکه کوتاه مدت، میان مدت و یا بلندمدت باشد، به همین میزان باقی می ماند و تغییر آنها یا در واقع تغییر میزان سود آنها، بر پایه موازین شرعی، به هیچ وجه امکان پذیر به نظر نمی رسد، مگر در جهت کاهش. بدین ترتیب، برخی از ارقام تشکیل دهنده مصارف استقراضی، برای مدتهای کوتاه مثلاً یکسال، بعضی برای مدت متوسط و بالاخره تعدادی برای مدتهای طولانی حتی در بعضی موارد تا ۲۵ سال (مسکن) بلا تغییر باقی می ماندند. در نتیجه، کلیه اشکالاتی که قبلاً در این قبیل موارد به آنها اشاره شد، اکنون به نحو کاملاً روشنی مشخص می گردند. به طوریکه ملاحظه

می‌شود، اهمیت این نارسائی بیش از آنچه که قبلاً تحلیل شده بود، به چشم می‌خورد. به علاوه، ارقام فوق‌الذکر کاملاً مؤید ضرورت به کارگیری نرخ سود شناور و در بانکداری اسلامی است. طبعاً به کارگیری آن نقشی ارزنده در برطرف کردن این نارسائی و نهایتاً تمامیت و جامعیت بخشیدن به سیاست پولی خواهد داشت و مضافاً موجبات حل بسیاری از مشکلات و نارسائی‌های پیش گفته دیگر را نیز فراهم خواهد آورد.

۲- مشکل پرداخت سود مناسب به سپرده‌ها

حسب طبیعت بانکداری اسلامی، همانطور که قبلاً ذکر شد، سود سپرده‌ها از محل درآمد تسهیلات اعطائی بانکهای اسلامی پرداخت می‌گردد. نظر به اینکه بخش عمده‌ای از تسهیلات اعطائی، به شرحی که در بند (۱) مورد تحلیل واقع شد، برای مدت طولانی، ناگزیر رقم معین و ثابتی از سود دریافت می‌دارد، لذا، همین سود ثابت باید عیناً به سپرده‌گذاران پرداخت گردد. به همین جهت نارسائی مربوط به سود تسهیلات اعتباری موجب نارسایی، سود به سپرده‌های گردود. طبعاً اعمال نرخ سود شناور در مورد تسهیلات اعطائی، می‌تواند تأثیری متقابل و مشابه بر پرداخت سود شناور به سپرده‌ها کرده و این مشکل را به صورت ریشه‌ای حل کند.

۳- نارسائی‌های سیاست پولی

به تبع مشکلات و نارسائی‌هایی که در بندهای (۱) و (۲) فوق تشریح گردید، بدیهی است که سیاست پولی نیز نمی‌تواند از کارایی لازم برخوردار باشد. زیرا، سیاست پولی جدید فقط می‌تواند در محدوده منابع و مصارف جدید (MARGINAL) کاربرد داشته باشد. در نتیجه، این سیاست قادر نخواهد بود، بر کل منابع بانکها، منجمله آن قسمت از منابع مالی که در تسهیلات اعطائی با نرخ سود ثابت و مبلغ ثابت درگیر شده است و در نتیجه بر مجموعه سپرده‌های تشکیل دهنده منابع مالی این تسهیلات موثر واقع شود. بدین ترتیب ملاحظه می‌شود که سیاست پولی نمی‌تواند تحت این شرایط، از تمامیت و جامعیت کافی برخوردار بوده و پاسخ‌گوی نیازهای اقتصادی جامعه باشد. بدیهی است، ابزار نرخ سود شناور، در صورتیکه به کار گرفته شود، می‌تواند با تغییر در نرخ سود کل تسهیلات اعطائی و در نتیجه با تغییر در نرخ سود کل سپرده‌ها، در حجم آنها که یکی از اهداف اصلی سیاست پولی است موثر واقع شود.

۴- مشکل تأثیر تورم

به ترتیبی که بیان شد، از یکطرف تورم تأثیر منفی بر درآمد سپرده‌ها و از طرف دیگر، تأثیر معکوس بر منافع گیرندگان تسهیلات اعطائی خواهد داشت. به طوریکه ملاحظه می‌شود، تورم

موجب می‌گردد از محل درآمد پس‌انداز کننده یا در واقع سپرده‌گذار به گیرنده تسهیلات اعطائی سوبسید (کمک سود) داده شود. طبعاً این عمل نه صحیح است، نه پس‌نندیده و نه به نفع اقتصاد جامعه می‌باشد. زیرا، همه این عوامل موجب می‌گردد که میزان پس‌انداز و مآلاً سرمایه‌گذاری کاهش یابد. یادآوری می‌شود که نرخ سود شناوری می‌تواند تا حدود زیادی اثر منفی تورم را خنثی کند.

۵- مختل شدن کارایی مدیریت بانکها

مدیریت هر واحد اقتصادی هنگامی می‌تواند از کارایی لازم برخوردار باشد که آن مدیریت بتواند بر عوامل موثر در فعالیت آن واحد اعمال نظارت و کنترل کافی داشته و نهایتاً بتواند آن عوامل را به نحو مطلوب به کارگیرد. تحت شرایط و وضعیتی که ترسیم گردید، به نظر می‌رسد که مدیریت بانک، علی‌رغم داشتن وظیفه و مسئولیت سنگین، در مورد جذب منابع و اعطای تسهیلات، اختیارات لازم را در زمینه تعیین نرخ سود ندارد یا لاقلاً اختیارات وی محدود و در حد حاشیه (Marginal) خواهد بود. در چنین محیطی، قطعاً نتیجه عمل مدیریت بانک نمی‌تواند از کارایی لازم برخوردار باشد. زیرا، عملاً تصمیم در مورد اعمال نرخ نسبت به تسهیلات اعطایی و همچنین در مورد جذب سپرده‌ها تابع سیاست پولی خواهد بود که به نوبه خود از کارایی لازم برخوردار نیست. در حالی که پاسخ‌گویی در مقابل نتایج عملکرد بانک با مدیریت می‌باشد. در واقع، در چنین محیط اجرائی، مسئولیت‌ها و اختیارات، تناسب لازم را ندارند. در این مورد نیز ضرورتاً اضافه می‌شود که نرخ سود شناور موجب می‌گردد که اختیارات افزایش یافته و متناسب با مسئولیت گردد.

۶- مشکل اخذ جریمه تأخیر تأدیه

از جمله دیگر نارسائی‌های موجود در شیوه عمل اعطای تسهیلات اعتباری بانرخ سود ثابت، در بانکداری اسلامی، اخذ جریمه تأخیر تأدیه در مواردی که پرداخت تعهدات با تأخیر مواجه گردد می‌باشد. ضرورتاً یادآوری می‌شود که اخذ جریمه تأخیر تأدیه در این قبیل موارد ایجاد شبهه ربا می‌کند و به نظر گروهی از صاحب‌نظران فقهی، عمل اخذ جریمه تأخیر تأدیه عمل ربوی تلقی می‌گردد. به کارگیری نرخ سود شناور، به نحوی که پیشنهاد شد، موجب می‌گردد که همواره مالکیت بخشی از اموال و خدمات موضوع تسهیلات اعطائی در ید بانک باقی مانده و در صورت تأخیر در پرداخت، با تغییر نرخ سود، سود زمان تأخیر نیز در چارچوب موازین شرعی اخذ گردد. از این رو، این شیوه عمل نه تنها مشکل اخذ جریمه تأخیر تأدیه را حل می‌کند بلکه شبهه ربوی بودن عملیات را نیز برطرف می‌سازد.

۷- مشکل اخذ وثیقه برای تسهیلات اعطائی

برای آندسته از تسهیلات اعتباری که هنگام اعطای تسهیلات، مالکیت اموال و خدمات موضوع

تسهیلات از ید بانک خارج و به ید مشتری درمی آید و در نتیجه، بانک حقوق مالکیت خود را در این مورد از دست می دهد، باید وثیقه اضافی از مشتری اخذ نمود. طبعاً تأمین وثیقه مطمئن در بسیاری از موارد منجمله در مورد طرحهای بزرگ بسیار مشکل است و از حد توان بسیاری از مشتریان خارج می باشد. در حالی که اعمال نرخ سود شناور ایجاب می کند که تسهیلات اعطائی اولاً به صورت مالکیتی درآید و ثانیاً این مالکیت در حد مانده تسهیلات تسویه نشده تا پایان مدت تسویه در ید بانک باقی بماند. طبعاً با شیوه عمل پیشنهادی، نه تنها از ابزار نرخ سود شناور استفاده می شود، بلکه مشکل اخذ وثیقه نیز حل می گردد. زیرا، مالکیت در ید بانک باقی می ماند و نیازی به وثیقه ندارد.

۸ - مشکل تمدید مدت تسهیلات اعطائی

تمدید مدت تسهیلات اعطائی در مورد آندسته از تسهیلات اعتباری که اصل و سود آن ثابت بوده و مالکیت اموال و خدمات موضوع تسهیلات اعتباری از ید بانک خارج و در ید مشتری قرار می گیرد و در مقابل دمه مشتری به اندازه بدهی ایجاد شده در برابر بانک مشغول می شود، بسیار مشکل است و در بسیاری موارد تمدید مدت یا باید در شکل "حسنه" باشد که از لحاظ بانک عملی به نظر نمی رسد و یا عمل تمدید از دیدگاه فقهی قطعاً ربوی خواهد شد که از لحاظ موازین شرعی و مقرراتی پذیرفته نیست. این مشکل نیز همراه با به کارگیری ابزار نرخ سود شناور که موجب می گردد مالکیت اموال و خدمات موضوع تسهیلات اعطائی به تدریج منتقل گردد، قابل حل می باشد. زیرا، چون مالکیت اصولاً مدت معینی ندارد، لذا، مدت مالکیت یا در واقع مدت تسهیلات اعطائی (مالکیتی) به هر میزان که لازم باشد می تواند استمرار داشته باشد و اصطلاحاً تمدید مدت صورت پذیرد.

۹ - عدم رغبت بانکها به اعطای تسهیلات بلندمدت

اصولاً در ایران، بانکهای اسلامی به اعطای تسهیلات بلندمدت به ویژه اعطای اعتبار به طرحهای سرمایه گذاری رغبت چندانی نشان نمی دهند. دلایل آن از دو مطلب عمده ذیل نشأت می گیرد. اولین مطلب ثابت بودن نرخ سود برای مدت طولانی است که در برخی موارد، نظیر مسکن، حتی به ۲۵ سال نیز می رسد. طبعاً در تمام طول این مدت طولانی، بانک نمی تواند دخل و تصرفی در میزان نرخ سود تسهیلات بکند و ناگزیر باید آن را به همان میزان در سود و زیان خود نشان بدهد. بدیهی است، بانکها برای رهایی از این معضل، عمدتاً به طرحها یا اعتبارات بلندمدت پاسخ مثبت نشان نمی دهند حتی اگر طرح از جمیع جهات موجه باشد و به علاوه، اطمینان کافی برای دریافت سود کافی در طول دوره بازپرداخت وجود داشته باشد. دومین مطلب، ناشی از عدم امکان دریافت سود در دوره اجرای طرح، به دلیل وجود مقررات، می باشد. در بسیاری از طرحها طول مدت این دوره، در حالت عادی تا سه سال و در برخی دیگر تا ده سال نیز به طول می انجامد. در تمام این مدت، بانکها به دلیل وجود مقررات

فعلی مجازیه دریافت سود نمی‌باشند. هرچند به دلیل مقررات، چنین وضعی وجود دارد لکن در هر صورت این مقررات مانعی در سر راه پذیرش طرحهای سرمایه‌گذاری که لازمه توسعه اقتصادی است می‌باشد. طبعاً با پذیرش پیشنهاد نرخ سود شناور و به کارگیری آن، قاعدتاً مقررات نیز باید اصلاح شده و بانکها طرحهای سرمایه‌گذاری و بلندمدت را با رغبت تمام خواهند پذیرفت.

به طوریکه ملاحظه می‌شود، نقش نرخ سود شناور در بانکداری اسلامی کمتر از نقش نرخ شناور در بانکداری متداول در جهان نیست. زیرا، عملاً دیده شده است که کم و بیش حل هریک از مشکلات و برطرف کردن تمامی نارسائی‌های موجود در بانکداری اسلامی مستلزم به کارگیری نرخ سود شناور در این بانکداری است. برای تشریح بیشتر مطلب، بدو نرخ بهره شناور در بانکداری متداول در جهان و متعاقب آن نرخ سود شناور و نحوه به کارگیری آن در بانکداری اسلامی مورد بررسی و تحلیل قرار خواهد گرفت.

دوم - نرخ بهره شناور در بانکداری متداول در جهان

همانطور که قبلاً بیان شد، بر پایه شیوه بانکداری متداول در جهان، چنانچه نرخ بهره یا نرخ سود اعتبارات یا نرخ سود سپرده‌ها در مقاطع مختلف زمانی بتواند حسب شرایط خاصی به ویژه شرایط اقتصادی در جهت کاهش یا افزایش تغییر کند، نرخ مذکور اصطلاحاً "شناور" نامیده می‌شود. با این توصیف، نرخ بهره شناور، بر مبنای آنچه در بانکداری غیر اسلامی در جهان رایج است، عبارتست از نرخ‌هایی که حسب تفاهم انجام شده بین بانک و مشتری، می‌تواند در مقاطع مختلف زمانی نوسان کند. در جهت استفاده از این مطلب، معمولاً بانکها و موسسات اعتباری پایه نرخ بهره اعتبارات و بعضاً سپرده‌های خود را برابر با نرخ بهره بازار مشخصی (مثلاً بازار بین بانکی لندن، توکیو، پاریس ۰۰۰۰) در نظر گرفته و مبلغی نیز به صورت (Margin) به آن اضافه می‌کنند. نظر به اینکه، نرخ بهره متداول در بازار بین بانکی در نقاط مختلف جهان در طول زمان همواره در نوسان است، لذا، نرخ بهره اعتبارات و بعضاً سپرده‌های آنها نیز، حسب تفاهم انجام شده و به تبع نوسانات مذکور، تغییر می‌کند. در واقع بانکها و موسسات اعتباری عملاً از یکطرف منابع مالی لازم برای فعالیت‌های خود را با نرخ شناور جذب می‌کنند و طبعاً از طرف دیگر منابع جذب شده را با همان نرخ شناور از گیرنده اعتبار وصول می‌نمایند. بدیهی است، بانکها و موسسات اعتباری، کارمزد یا سود خود را به صورت نرخ اضافه (Margin)، علاوه بر نرخ شناور از مشتریان خود دریافت می‌دارند. این نرخ اضافه معمولاً ثابت بوده و به ندرت تغییر می‌کند. البته یادآوری می‌شود که این نوع عملیات عمدتاً بر پایه "قرض" یا "وام" استوار است و پرداخت بهره به آن، اعم از اینکه نرخ بهره شناور یا ثابت باشد، از دیدگاه اسلامی "ربا" تلقی می‌شود. بدین ترتیب، به کارگیری این شیوه عمل در بانکداری اسلامی به هیچ وجه امکان پذیر نیست.

نکته مهم در این مورد این است که بانک یا موسسه اعتباری غیر اسلامی با این شیوه عمل همواره نرخ بهره اعتبارات خود را با شرایط اقتصادی بازار تنظیم نموده و به تبع نوسانات نرخ بهره در بازار، نرخ بهره اعتبارات و یا بعضاً سپرده‌های خود را تغییر می‌دهد. در نتیجه این اقدامات، تامین کننده منابع مالی، بانک یا موسسه اعتباری واسطه، هیچگاه از این بابت زیان نمی‌بیند. زیرا، اگر نرخ بهره در بازار تغییر کند، بانک از یکطرف نرخ بهره تغییر یافته را به تامین کننده منابع مالی پرداخت می‌کند و از طرف دیگر همان نرخ بهره و همچنین سود اضافه (Margin) خود را از گیرنده اعتبار دریافت می‌دارد.

نکته مهم دیگری که باید یادآوری شود این است که در این شیوه عمل، صرفنظر از اینکه این رفتار با موازین اسلامی تعارضی داشته یا نداشته باشد، بانک با اطمینان خاطر عمل کرده و همواره برای اعطای اعتبارات پیشقدم می‌شود. علاوه بر این، این شیوه عمل موجب می‌شود که اعطای اعتبارات کوتاه مدت، میان مدت و بلندمدت با یکدیگر تفاوت چندانی برای بانک نداشته و در همه موارد مذکور یکسان عمل شود. دلیل عمده این امر این مطلب ناشی می‌شود که بانک، معمولاً در اعطای هر یک از این انواع اعتبارات، خطرات ناشی از نوسان نرخ بهره را تا حدودی پوشش می‌دهد. با این ترتیب، شیوه عمل مذکور موجب می‌گردد تا ریسک ناشی از نوسان نرخ بهره کاهش یافته و در روند سودآوری بانک تغییری ایجاد نکند. به عبارت دیگر، اعطای اعتبار، تحت این وضعیت، با هر مدتی برای بانکها از لحاظ ریسک درآمدی یکسان خواهد بود.

بدین ترتیب، رفته رفته این شیوه عمل در سراسر جهان متداول گردیده و تقریباً بخش عمده‌ای از کل حجم اعتبارات اعطائی بانکها به ویژه اعتبارات بلندمدت آنها را، در بر می‌گیرد. در نتیجه، این موسسات با اطمینان خاطر بیشتری بدون توجه به نتایج نامساعد ناشی از ریسک‌های مختلف اجتماعی، سیاسی، اقتصادی و امثال آن به اعطای اعتبار با نرخ بهره شناور مبادرت می‌کنند.

آخرین نکته‌ای که در این مورد قابل ذکر به نظر می‌رسد، این است که بر پایه این شیوه عمل، تنظیم و اعمال سیاست پولی نیز با اطمینان خاطر از کاربرد موثر آن، با سهولت بیشتری امکان پذیر خواهد بود. چون همانطور که قبلاً ذکر شد، تصمیمات سیاستگذاران پولی در درون نظام بانکی و موسسات اعتباری قابل تطبیق با وضعیت اعتباری و سپرده‌ای خود آنها بوده و با سهولت این بانکها و موسسات اعتباری یا رغبت و با سرعت از این سیاست پیروی می‌نمایند. زیرا، با پیروی از این سیاست، نرخ بهره بین بانکی تغییر کرده و به تبع آن نرخ بهره تسهیلات اعتباری و بعضاً نرخ بهره سپرده‌ها نیز تغییر می‌کند که طبعاً در سودآوری آنها تاثیری نخواهد داشت.

سوم - نرخ شناور در بانکداری اسلامی

آنچه در بالا ذکر شد، کاربرد نرخ شناور در مورد بانکها و موسسات اعتباری غیر اسلامی است.

کاربرد نرخ شناور در فعالیت بانکها و موسسات اعتباری اسلامی شرایطی کاملاً متفاوت دارد. زیرا، در بانکها و موسسات اعتباری اسلامی شیوه رفتاری در زمینه عملیات مربوط به اعطای تسهیلات اعتباری و همچنین جذب سپرده‌ها تفاوت اساسی و ریشه‌ای با همین عملیات در بانکهای غیر اسلامی دارد. در نتیجه، اعمال نرخ سود شناور در مورد سود تسهیلات اعطائی و همچنین سود سپرده‌ها در این گونه بانکداری مشکل‌تر از آنچه تاکنون بیان شد به نظر می‌رسد.

در هر صورت، قدری تعمق بیشتر در شیوه رفتاری بانکها و موسسات اعتباری اسلامی در زمینه فعالیت‌های اعتباری و جذب سپرده توسط آنها به بیشتر روشن کردن موضوع کمک می‌کند. در بانکداری اسلامی، اولاً سود بانکها از به کارگیری منابع مالی آنها در فعالیت‌های اقتصادی که در واقع فعالیت‌های مربوط به تسهیلات اعطائی آنها است حاصل می‌شود. ثانیاً سود سپرده‌های آنها که تابعی از همین درآمد است، از همین محل پرداخت می‌گردد. بدین ترتیب، به کارگیری نرخ سود شناور در مورد تسهیلات اعطائی موجب به کارگیری نرخ سود شناور در مورد سپرده‌ها نیز می‌شود.

برای تشریح کاربرد نرخ سود شناور در بانکداری اسلامی، ضرورت دارد که شیوه‌های رفتاری بانکهای مورد بحث، در زمینه اعطای تسهیلات اعتباری و همچنین شیوه رفتاری آنها در زمینه جذب سپرده‌ها مورد تحلیل قرار گیرد. در جهت حصول به این امر، یادآوری می‌شود که مجموعه ابزارهای تامین مالی یا ابزارهای اعتباری که در بانکداری اسلامی به کار گرفته می‌شود ماهیتاً نیاز به بررسی و دقت نظر بیشتری دارد.

در هر صورت، تعمق و دقت نظر بیشتر نشان می‌دهد که هرچند تمامی این ابزارها نهایتاً نیاز اعتباری متقاضیان را تامین می‌کند، لکن، ابزارهای مزبور، عملاً از لحاظ سودآوری در شکل متفاوتی عمل می‌کند. برپایه همین ویژگی ناگزیر رفتار بانک اسلامی از لحاظ تامین منابع مالی متقاضیان یاد واقع از لحاظ اعطای تسهیلات اعتباری اصولاً به دو شیوه عمل کاملاً متمایز قابل تقسیم است.

در شیوه عمل نخست، بانک اسلامی برای تامین نیازهای مالی متقاضیان، ضمن تهیه و تدارک اموال و خدمات مورد درخواست آنها، نهایتاً ابزاری را انتخاب می‌نماید تا بتواند در بدو امر و یا در مقطع دیگری از زمان، مالکیت کل اموال و خدمات مورد اشاره را به وسیله آن ابزار به متقاضی منتقل کرده و سود خود را در همان زمان تعیین کند. بدیهی است، بر مبنای این شیوه عمل سودی که بدین ترتیب به میزان مشخص و یا به اصطلاح ثابت تعیین می‌گردد، در آینده دفعه‌ای واحد و یا به تدریج بدون دخل و تصرف در میزان آن (مگر در جهت کاهش) وصول می‌شود. به بیان دیگر، در این شیوه رفتاری، سود در شکل رقم ثابت و معین (Profit Margin) به قیمت اموال و خدماتی که مالکیت آنها به متقاضی منتقل می‌گردد اضافه شده تا قیمت واگذاری آنها یا در واقع میزان تسهیلات اعتباری (شامل اصل و سود) بدست آید. به طوریکه ملاحظه می‌شود، در این شیوه رفتاری، اولاً کسب سود بر مبنای

عملیات سود و زیان (PLS) نیست بلکه برای تحصیل سود، همانطور که ذکر شد، مبلغی به صورت ثابت به قیمت اضافه می‌شود. ثانیاً، رابطه‌ایکه متعاقباً بر اثر این نقل و انتقال مالکیت، بین بانک و مشتری ایجاد می‌شود، رابطه استقراضی (رابطه داین و مدیون) خواهد بود. موکداً یادآوری می‌شود که هم میزان سود ثابت و هم رابطه استقراضی در این نوع عملیات، موجب مشکلات بسیار زیادی برای بانکهای اسلامی می‌گردد. این مشکلات هسته اصلی نارسائیهای عمده بانکهای اسلامی را تشکیل می‌دهد. در هر صورت این شیوه اعطای تسهیلات اعتباری در بانکداری اسلامی را می‌توان اصطلاحاً "تامین مالی استقراضی یا تسهیلات اعطائی استقراضی" نامید.

با توجه به مراتب فوق، نتیجه‌گیری می‌شود که در تسهیلات اعطائی استقراضی مالکیت سرمایه به کاررفته در سرمایه‌گذاری (اموال و خدمات موضوع تسهیلات اعطائی) در نهایت متعلق به تامین‌کننده منابع مالی (Financer) نخواهد بود. زیرا، مالکیت سرمایه در قرض از قرض دهنده یا تامین‌کننده منابع به قرض‌گیرنده یا در واقع گیرنده تسهیلات اعطائی منتقل خواهد شد. در مقابل، مالکیت "ذمه" یا "دین" قرض‌گیرنده به قرض دهنده یا تامین‌کننده منابع مالی (Financer) منتقل می‌گردد. توضیحاً اضافه می‌نماید که براساس موازین شرعی در میزان و یا مبلغ این مالکیت به هیچ وجه نمی‌توان هیچ تغییری داد، مگر در جهت کاهش یا در واقع در جهت تنزیل آن. نتیجه‌گیری دیگری که از این تحلیل بدست می‌آید این است که در این شکل از تامین منابع مالی یا اعطای تسهیلات اعتباری (Financing) شخصیت اعتبار دهنده یا تامین‌کننده منابع مالی (Financer) و شخصیت اعتبار گیرنده (سرمایه‌گذار) در تمام طول دوره اعتبار (Financing-period) مستقل از یکدیگر می‌باشند و به همین دلیل در تمام طول دوره مذکور، قرض دهنده هیچ حقی (باستثنای طلب خود) بر منافع حاصل از فعالیت قرض‌گیرنده ندارد. آخرین نتیجه‌ای که از این بحث بدست می‌آید این است که سود تسهیلات اعطایی با این روش ثابت و محدود به همان رقم اولیه است که به صورت رقم اضافه (Margin) به قسمت اموال و خدمات موضوع تسهیلات اعطائی اضافه شده و به دلیل شخصیت‌های مستقل فوق هیچ رقم دیگری نمی‌توان به سود مزبور اضافه کرد. در غیر این صورت، رقم اضافه شده، دریافت من غیر حق از قرض‌گیرنده تلقی شده و ماهیتاً "رباً" محسوب می‌شود.

به طوریکه ملاحظه می‌شود، در هر صورت به کارگیری نرخ سود شناور در این شیوه اعطای تسهیلات اعطائی امکان‌پذیر بنظر نمی‌رسد. در حالیکه، در شیوه عمل دوم مربوط به نحوه اعطای تسهیلات اعتباری، به ترتیبی که ذیلاً مورد تحلیل قرار می‌گیرد، به کارگیری نرخ سود شناور، با موازین اسلامی تعارض نداشته و امکان‌پذیر خواهد بود.

در این مورد لزوماً یادآوری می‌شود که ماحصل عملیات بانکداری اسلامی از نتیجه معاملات آنها بر مبنای سود و زیان (PLS) یا در واقع از نتیجه فعالیت آنها در امور اقتصادی بدست می‌آید. طبعاً نتیجه این فعالیت، بر اساس موازین اسلامی، "سود" یا "زیان" خواهد بود. در واقع فعالیت مداوم

و مستمر بانکهای اسلامی در امور اقتصادی، در طول زمان در آینده، مآلاً منجر به سود یا زیان آنها می‌شود. این سود یا زیان نیز به نوبه خود از مابه‌التفاوت قیمت احراز مالکیت اموال و خدمات موضوع تسهیلات اعطائی و انتقال همین مالکیت باقیمت دیگر حاصل می‌گردد. نظر به اینکه انتقال مالکیت در طول زمان در آینده هم ممکن است یکجا و هم به تدریج صورت پذیرد، لذا، این ویژگی می‌تواند پایه پیدایی سود شناور قرار گیرد.

در عین حال یادآوری می‌شود که چون در این شیوه رفتاری، قیمت اموال و خدمات و یا سهام و سهم‌الشرکه و یا اوراق مشارکت موضوع تسهیلات اعطائی، تحت شرایط و تفاهات انجام شده قبلی، قابل تعیین می‌باشد، طبعاً این قیمت ممکن است، هم به طور مطلق و هم به طور نسبی در دوره‌ای نسبت به دوره قبل متفاوت باشد. مسلماً با تغییر قیمت، سود نیز می‌تواند متغیر شده و به صورت شناور درآید. با بیان دیگر نیز استدلالی مشابه استدلال فوق وجود دارد. براین پایه می‌توان اظهار داشت که چون در این شیوه اعطای تسهیلات اعتباری، همواره تمام یا بخشی از اموال و خدمات و یا اوراق موضوع تسهیلات اعطائی در مالکیت بانک باقی می‌ماند و در نتیجه بانک با استفاده از مالکیت خود می‌تواند این اموال و خدمات را با قیمت‌های متفاوت واگذار نماید، از اینرو، این شیوه از اعطای تسهیلات را می‌توان اصطلاحاً "تسهیلات اعطائی مالکیتی" نامید.

با توجه به مراتب فوق، ملاحظه می‌شود که در "تسهیلات اعطائی مالکیتی" همواره مالکیت سرمایه به کاررفته در سرمایه‌گذاری (اموال و خدمات و اوراق موضوع تسهیلات اعطائی) متعلق به تامین‌کننده منابع اعتباری یعنی (Financer) می‌باشد. در واقع (Financer) و سرمایه‌گذار (گیرنده تسهیلات اعطائی)، حسب موازین اسلامی، در یک شخصیت جمع می‌شود، در عین حال، چون مالکیت سرمایه (اموال و خدمات موضوع تسهیلات اعطائی) قابل نقل و انتقال است و چون قیمت سرمایه تابع توافق طرفین معامله‌کننده می‌باشد، در نتیجه، همانطور که در بالا به آن اشاره شد، قیمت سرمایه در وهله نخست و سود آن در وهله بعدی می‌تواند متغیر یا به اصطلاح شناور باشد.

با شناختی که اکنون در مورد نرخ سود شناور حاصل شد، می‌توان اذعان داشت که به کارگیری آن واجد کلیه امتیازات و مزایائی خواهد بود که در قسمت‌های قبلی این مقاله تحلیل گردید. طبعاً همه ابزارهایی که در بانکداری اسلامی بکار می‌رود، دارای ویژگی‌های لازم برای ایجاد نرخ سود شناور نیستند. از همین رو، در قسمت بعدی اهتمام لازم بکار خواهد رفت تا ضمن برشمردن ابزارهای اعتباری (Financing-Instruments) که در بانکداری اسلامی بکار گرفته می‌شوند، ابزار یا ابزارهایی که ویژگی لازم برای ایجاد نرخ سود شناور را در بانکداری اسلامی دارند، معرفی گردد.

۱- ابزار اعتباری

ابزار به مفهوم کلی آن، وسیله‌ایست که با آن کاری صورت می‌پذیرد. ابزار اتومبیل، ابزار تولید، ابزار

کار، ابزار خانگی، ۰۰۰۰ ابزار سیاست مالی، ابزار سیاست پولی، ابزار اعتباری یا ابزار تسهیلات اعطائی از مصادیق ابزار هستند. با تعریف فوق ابزار اعتباری وسیله ایست که با آن منابع اعتباری یا منابع مالی از شخصی به شخص دیگر منتقل می شود. در واقع منابع مالی مورد نیاز متقاضی می تواند به وسیله یک یا چند نوع از ابزار تسهیلات اعطایی توسط تامین کننده منابع مالی (Financer) در اختیار نامبرده قرار گیرد. این تعریف از دیدگاه نظری علمی و همچنین از دیدگاه فقهی می تواند چند ویژگی را به همراه خود داشته باشد. مبلغ، مدت کاربرد عام، امکان پرداخت سود از ویژگی های اصلی، تامین وثیقه، قابلیت تمدید، نداشتن مشکل جریمه، تأخیر تأدیه و نظایر آن از ویژگی های جانبی ابزار می باشند.

با توجه به آنچه بیان شد، ابزاری بر ابزارهای دیگر برتری دارد که از امتیازات و ویژگی های مطلوب بیشتری برخوردار باشد و بتواند:

- (۱) - هر مبلغ از منابع مالی را از اعتبار دهنده به اعتبارگیرنده منتقل کند.
  - (۲) - هر مدت نیاز متقاضی را تامین کند.
  - (۳) - قدرت تحصیل سود، حتی سود شناور را، برای مالک آن داشته باشد.
  - (۴) - بر مبنای سود و زیان (PLS) به کارگرفته شود.
  - (۵) - کاربرد عام داشته باشد و بتواند در همه زمینه های مورد نیاز متقاضی تامین مالی نماید.
  - (۶) - قابلیت تمدید مدت، همراه با حفظ منافع لازم برای اعتبار دهنده، داشته باشد.
- صرف نظر از ویژگی های فوق، ابزار اعتباری باید وسیله ای مناسب برای اعمال سیاست پولی، اعمال مدیریت کارآمد، تامین کننده منافع سپرده گذار، سپری در مقابل عوارض منفی، ناشی از تورم و ... نظایر آن باشد.
- اصولاً از لحاظ علمی، همانطور که مشروحاً در قسمت های قبلی تحلیل شد، دو نوع ابزار تامین مالی یا ابزار اعتباری متصور است. هر یک از این دو نوع، در نوع خود دارای شقوق متعدد می باشد. نوع اول، ابزارهای "استقرایی" و نوع دوم ابزارهای "مالکیتی" را تشکیل می دهد.

۲- ابزار اعتباری مطلوب

هر یک از ابزارهای اعتباری که در بانکداری اسلامی به کار می رود، ویژگی های خاص خود را دارد. آنچه مهم است، انتخاب ابزار یا ابزارهای اعتباری است که مجموعه ویژگی های مطلوب ذکر شده در خصوص ابزار اعتباری را دارا باشد. در بانکداری اسلامی متداول در ایران، جمعاً ده ابزار اعتباری به کار می رود که با مشتقات آنها مجموعاً به چهارده ابزار بالغ می گردد. دو ابزار اعتباری مزارعه و مساقات، به دلایل مختلف کاربردی نداشته و به علاوه، به دلیل محدودیت کاربرد، واجد ویژگی های ابزار مطلوب نیستند. هشت ابزار اعتباری باقیمانده عبارتست از: مضاربه، فروش اقساطی، سلف، اجاره به شرط

تملیک، قرض الحسنه اعطایی، خرید دین، جعاله و بالاخره مشارکت می‌باشند. به استثنای ابزارهای اعتباری مشارکت و جعاله، بقیه ابزارها واجد تمام ویژگی‌های مطلوبی که در مورد ابزار اعتباری بر شمرده شده نیستند.

بعضاً در تامین مبلغ منابع محدودیت دارند، تعدادی قابلیت تمدید ندارند، عده‌ای سود ثابت رابا خود به همراه دارند و بالاخره از همه مهمتر تمامی آنها قابلیت کاربرد در همه زمینه‌ها را ندارند. لکن، جعاله و مشارکت انتخاب‌های مناسبی هستند که تقریباً تمام ویژگی‌های مطلوب مربوط به ابزار اعتباری را دارا می‌باشند. هرچند جعاله نیز تحت شرایطی می‌تواند ابزار مناسبی باشد، لکن به دلیل استفاده کمتر از آن و وجود مشکلات اجرایی ترجیح دارد که در وهله اول از مشارکت استفاده شود. بر اساس موازین شرعی و همچنین طبق روال متداول، مشارکت در کلیه بخش‌های اقتصادی کاربرد داشته و از کارائی لازم برخوردار بوده است. به علاوه، تامین منابع مالی در مشارکت می‌تواند به صورت اوراق^۵ سهام موقت، اوراق سهم‌الشرکه، اوراق مشارکت و امثال آن صورت پذیرد. طبعاً در این شیوه تامین منابع یا در واقع در این شیوه اعطای تسهیلات اعتباری، به کارگیری نرخ سود شناور بر پایه موازین اسلامی، با سهولت امکان پذیر به نظر نمی‌رسد.

نظر به اینکه هم در مورد مصرف منابع و هم در زمینه تجهیز منابع شیوه عمل باید به نحوی باشد تا نرخ سود شناور بتواند مورد استفاده قرار گیرد، لذا، سؤال مشخص این است که شیوه رفتاری در هر یک از این دو مورد چگونه باید باشد تا به کارگیری نرخ مزبور در آنها عملی گردد؟

اول - در زمینه مصرف منابع، یا دآوری می‌شود که ابزار مشارکت به صورت ابزار تسهیلات اعطائی با استفاده از شیوه خرید و فروش اوراق پیشنهادی به کار گرفته می‌شود. در واقع متقاضیان تسهیلات اعطائی، تحت شرایط و ضوابط معین، در مقام فروشنده اوراق مذکور به بانک منابع مالی لازم را برای فعالیت‌های خود دریافت می‌دارند. ضمناً همین متقاضیان باز هم تحت شرایط و ضوابط معین، در مقام خریدار اوراق مذکور، با خرید این اوراق نسبت به بازپرداخت منابع مالی دریافت شده و سود متعلقه در مقاطع معین اقدام لازم معمول می‌دارند.

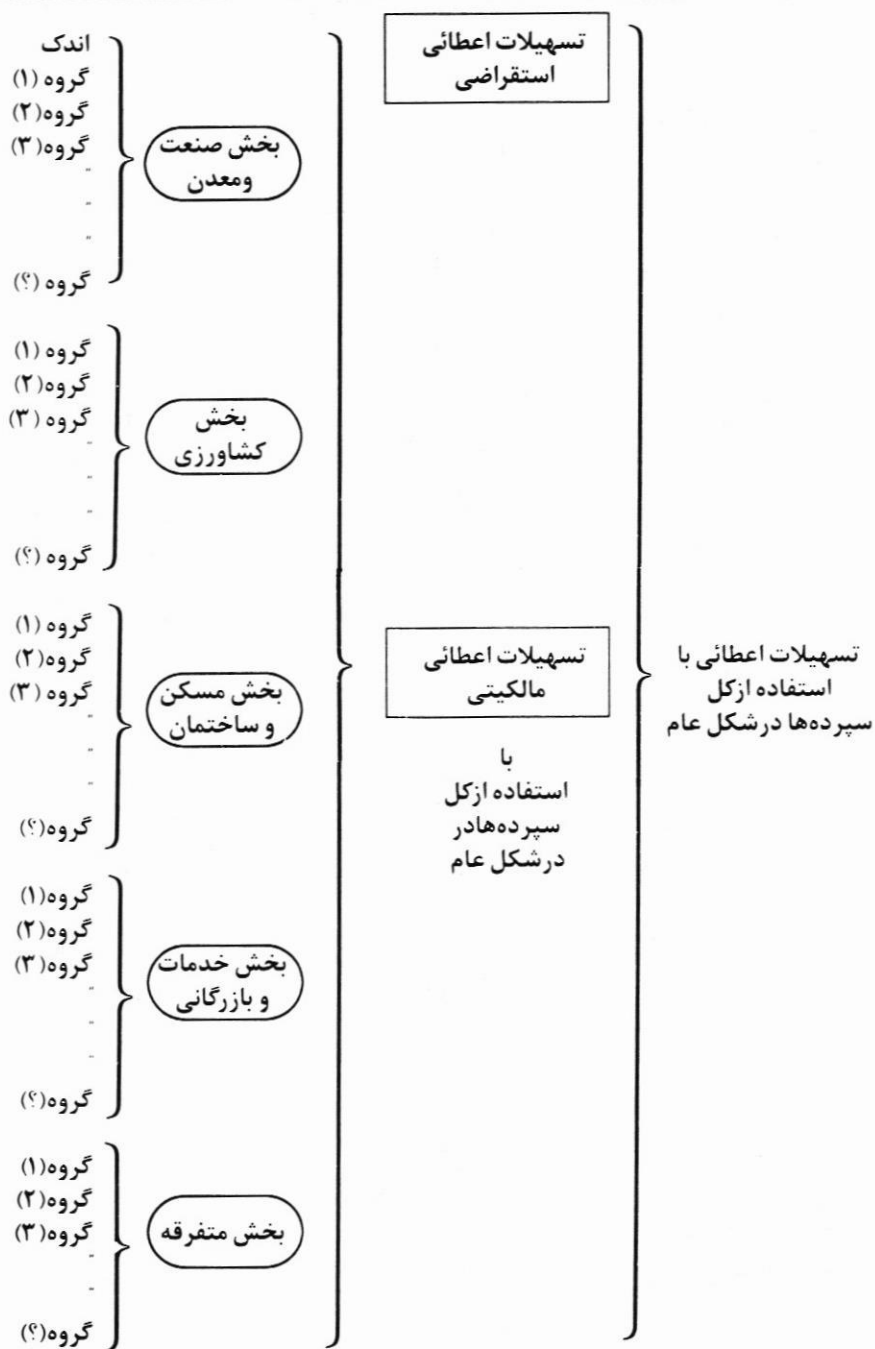
دوم - در زمینه تجهیز منابع پس‌انداز جامعه باید اذعان داشت که در بانکداری اسلامی تجهیز سپرده‌ها و به ویژه تجهیز سپرده‌های سرمایه‌گذاری وابسته به تسهیلات اعطائی است. زیرا، هم تامین منابع مالی مربوط به تسهیلات اعطائی عمدتاً سپرده‌ها می‌باشد و هم نهایتاً سود سپرده‌های سرمایه‌گذاری از محل درآمد یا سود تسهیلات اعطائی پرداخت می‌گردد. بدین ترتیب، سپرده‌ها نیز در شیوه عمل پیشنهادی می‌تواند، به تبع سود شناور تسهیلات اعطائی سود شناور داشته باشد.

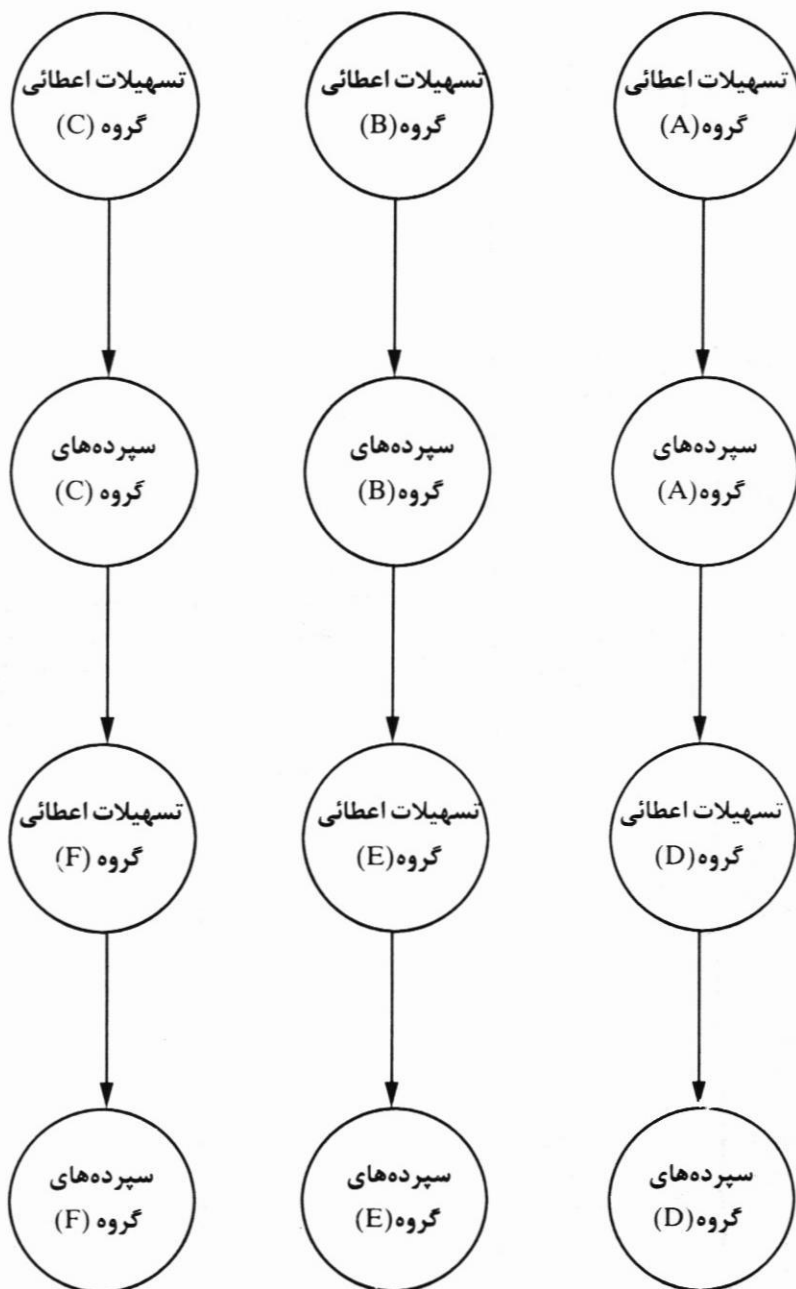
۵- یادآوری می‌شود که صدور اوراق مذکور الزامی نیست، بلکه صدور اوراق انجام عملیات اعتباری را ساده‌تر می‌کند. مع الوصف، طبق شیوه متداول فعلی در نظام بانکی نیز می‌توان عمل کرد. بر این مبنا، ضمن تفاهم‌های لازم، میزان سهم‌الشرکه و بانک هنگام معامله سهم‌الشرکه، قابل تغییر می‌باشد.

به کارگیری سود شناور در سپرده‌ها به نوبه خود به دو صورت عملی به نظر می‌رسد. در صورت اول، سپرده‌ها به صورت عام در تسهیلات اعطایی به کار برده می‌شود. شیوه کنونی متداول در بانکهای اسلامی در ایران از مصادیق بارز استفاده عام از سپرده‌ها می‌باشد. طبعاً استفاده از سپرده‌ها با شیوه جدید نیز می‌تواند سودی شناور کسب کند.

در این شیوه عمل یا در واقع در صورت دوم، سپرده‌ها به شکل خاص در امکانات سرمایه‌گذاری بانکها (انواع تسهیلات اعطایی آنها) به کار گرفته شده و سود حاصل از این امکانات، به صورت خاص، عاید سپرده‌گذاران خواهد شد. البته ذکر یک نکته در این جا حائز اهمیت است. نکته مذکور این است که چنانچه سپرده‌ها به صورت مستقیم در اوراق سهام موقت، اوراق سهم شرکت و اوراق مشارکت مربوط به تامین اعتبار موارد خاص به کار بروند، در این صورت بانک قاعداً باید در شکل واسطه عمل کرده و کارمزد خود را از این بابت دریافت دارد.

با توجه به مراتب مذکور، خلاصه نحوه عمل و شیوه رفتاری بانکها در زمینه اعطای تسهیلات اعتباری و همچنین در زمینه جذب سپرده‌ها، روش پیشنهادی در صفحات ۱۵ و ۱۶ منعکس می‌باشد.

چهارم- نتیجه‌گیری و پیشنهادات

(اول) - پیشنهادات در مورد تسهیلات اعطائی - به طور کلی پیشنهادات در این مورد بشرح ذیل خلاصه می‌شوند:

- (۱)- تقریباً تمامی تسهیلات اعطائی می‌تواند در شکل "مالکیتی" اعطاء شود، به استثنای قرض الحسنه که ضرورت دارد مصارف شخصی را تامین نماید.
- (۲)- پرداخت و بازپرداخت منابع اعتباری می‌تواند در شکل خرید و یا بازخرید اوراق سرمایه‌گذاری مالکیتی (نظیر اوراق سهم‌الشرکه، اوراق مشارکت، اوراق مالکیتی بانکی اوراق سرمایه‌گذاری خاص، سپرده سرمایه‌گذاری خاص و امثال آن) صورت پذیرد.
- (۳)- اوراق مذکور در بند (۲) می‌تواند قیمت‌های متغیر داشته باشد.
- (۴)- تغییر قیمت‌ها، حسب توافق طرفین، در چارچوب سیاست پولی متخذه و حتی المقدور حسب شرایط بازار و یا اختیاری صورت می‌گیرد. البته این اقدام باید به نحوی انجام شود که با موازین شرعی تعارضی نداشته باشد. ضمناً در صورت لزوم، مابه‌التفاوت قیمت‌ها با سود مورد نظر می‌تواند با صلح یا هبه تعدیل شود. در عین حال، در این قبیل موارد، حاشیه (Margin) تغییرات می‌تواند از قبل تعیین شود.
- (۵)- سرمایه* یا منابع مالی تسهیلات اعطائی می‌تواند متغیر باشد. بدین ترتیب با کم و زیاد کردن اوراق مذکور در بند (۲) منابع تسهیلات (سرمایه) کم و زیاد می‌شود.
- (۶)- به تبع بند (۴) نرخ سود نیز می‌تواند متغیر یا شناور باشد. در عین حال، ممکن است میزان نوسان یا حاشیه تغییرات در قرارداد تعیین شود.
- (۷)- مدت تسهیلات اعتباری می‌تواند کاملاً متغیر باشد. البته مدت پایه یا مدت حداقل در قرارداد تعیین می‌شود. در هر صورت، در صورت لزوم، براحتمی و بدون تردید از تعارض با موازین شرعی تجدد یا تمدید می‌تواند صورت گیرد.
- (۸)- مشکل اخذ وثیقه و مشکل اخذ جریمه حل می‌شود.
- (۹)- سیاست پولی می‌تواند تمامیت و جامعیت لازم را داشته و نسبت به کل تسهیلات و کل سپرده‌ها کاربرد داشته و از کارائی لازم برخوردار باشد. به علاوه، سیاست پولی در هر زمان می‌تواند اعمال شود. نکته مهم این است که مقررات و ضوابط بانکی باید تغییر کند تا مطالب را، هر جا که ضرورت داشته باشد، پوشش دهد.

* کلمه منابع، از دیدگاه فقهی به مفهوم سرمایه‌نیز بکار می‌رود. در اینجا منظور از کلمه "سرمایه"، منابع مالی می‌باشد.

(دوم) - پیشنهادات در مورد سپرده‌ها

اصولاً بر اساس ماهیت بانکداری اسلامی، نرخ سود سپرده‌ها، حسب طبیعت آنها، می‌تواند متغیر باشد. به ویژه آنکه نرخ سود سپرده‌ها تابع نرخ سود تسهیلات اعطایی است. مع‌الوصف، در جهت تسهیل اجرائی پیشنهادها می‌توان سپرده‌های خاص را برای مصارف معین و مورد نظر به کار گرفت. در این صورت، منابع مورد نیاز برای یک یا چند مورد از تسهیلات اعطایی یا طرح‌ها از طریق سپرده‌گیری خاص تامین مالی (Finance) می‌شود. این شیوه کار می‌تواند در همین شکل ساده باشد و یا بصورت (FUND) بسته یا باز درآمد.

برای شناور شدن نرخ سود این قبیل سپرده‌ها، ضرورت دارد سپرده‌های مذکور، همانطور که ذکر شد، اولاً حتی‌المقدور، برای تامین منابع تسهیلات اعطائی مالکیتی به کار برود، ثانیاً حتی‌المقدور خرید و فروش شود. در جهت تسهیل اجرای این پیشنهاد، محاسبه و اعلام سود مثلاً هفتگی، ده روزه، ماهانه ... تسهیلات اعطایی مربوطه از ضروریات بوده و می‌تواند، کمک بسیار موثری به تعیین قیمت سپرده‌ها و مثلاً به تعیین نرخ سود شناور بکند. در عین حال باید توجه داشت که قیمت سپرده‌ها و مثلاً نرخ سود آنها، حسب توافق سپرده گذار (در بانکداری اسلامی، بانک به وکالت از طرف سپرده گذار عمل می‌کند) و گیرنده تسهیلات اعطایی می‌تواند، در چارچوب سیاست پولی، تعیین شده باشد. نهایتاً، در پایان مدت تسهیلات اعطایی و اعلام سود نهائی، باید در صورت لزوم تعدیل لازم در میزان سود آنها بعمل آید.

به پایان آمد این دفتر، حکایت همچنان باقیست. در خاتمه کلام، نویسنده چند سخن دارد. سخن اول این است که معمولاً هر اندیشه نو، در ابتدای کار با مشکلات و نارسایی زیادی روبرو می‌شود. اندیشه بکارگیری نرخ سود شناور نیز که برای اولین مرتبه در بانکداری اسلامی مطرح می‌شود از این قاعده برکنار نیست. از اینرو، اطمینان کامل دارم که محققین و اندیشمندان بانکداری اسلامی، با جدیت و سعی وافر در برطرف کردن این نارسائی‌ها و مشکلات اهتمام خواهند ورزید. به علاوه، ادامه این تحقیقات مقدماتی در صورت تکمیل آن نیز می‌تواند در برطرف کردن مشکلات و نارسایی مذکور سهم زیادی داشته باشد. سخن دوم و مهمتر از سخن اول این است که هر اندیشه جدید از دیدگاه تفکر و نظر تا از دیدگاه عمل و اجرا تفاوت بسیار دارد. محققاً بکارگیری این اندیشه نو نیز، اولاً بدلیل تازگی و ناپخته بودن آن و ثانیاً بدلیل داشتن ویژگی‌های متعدد و لازم، نیاز مبرم به دستورالعمل و ضوابط اجرائی خاص دارد که باید توسط متخصصین اهل فن طراحی و تدوین گردد تا اندیشه مذکور بتواند از قوه به فعل درآمد.

سخن دیگر، در خصوص ناباوری برخی در زمینه به فعل درآوردن این اندیشه است. این ناباوری از لحاظ روان شناسی نیز مصداق دارد. بر این مبنا، اصولاً هر ناباوری از مقاومت در مقابل تغییر نشات می‌گیرد. در این مورد باید اذعان داشت که بطور کلی و علیرغم همه این ناباوری‌ها در زمینه عدم امکان

به کارگیری، این اندیشه نوین می‌تواند بانکداری اسلامی را پایه پای بانکداری سنتی در جهان مرفعی امروز به پیش برد و بسیاری از نقایص، نارسائی‌ها، نابوری‌ها را برطرف کند. مع الوصف باید قبول کرد که همانطور که بانکداری اسلامی از لحاظ اجرا در بدو امر در بسیاری از موارد با تردید و ناباوری شروع شد ولی نهایتاً همه موارد مذکور به موقعیت چشم‌گیر رسید، بکارگیری نرخ سود شناور نیز به موفقیتی چشم‌گیرتر از موفقیت بانکداری اسلامی نائل خواهد آمد و تاثیر بکارگیری این نرخ در جهان، بویژه در جهان بانکداری اسلامی کمتر از تاثیر پیدائی خودبانکداری اسلامی در جهان، نخواهد بود.

سخن آخر نویسنده درخواست از اهل علم، متخصصین فن، صاحب‌نظران اقتصادی و دانش پژوهان این است که مطالب مطرح شده در مقاله را با دید انتقادی و سازنده مورد تحلیل و امعان نظر قرار داده و ضمن تکمیل تحقیقات نویسنده و ارائه پیشنهادات اصلاحی در جهت بهبود مطالب آن، نگارنده را نیز از بذل مساعدت علمی خود بی‌نصیب نگذارند.